

SOĞUK SAVAŞ'IN SONUNDAN GÜNÜMÜZE ABD'NİN TÜRKİSTAN POLİTİKASI

Doç. Dr. Ömer KURTBAĞ*

Öz

Bu çalışmada ABD'nin Soğuk Savaş'ın sona ermesinden günümüze kadarki Türkistan politikası, özellikle 2000'li yıllar odaklı olarak çözümlenmektedir. Çalışmanın temel savı, ABD'nin bölgeye yönelik yaklaşımının 1990'larda ekonomik ve enerji odaklı iken 2000'lerde 11 Eylül saldırılarını takiben terörle küresel savaş bağlamında güvenlik odaklı bir dönüşüm geçirdiğidir. Söz konusu dönüşüm sonrası geçen yirmi yıllık sürede ABD'nin bölge politikası terörle mücadele ekseninde ve Afganistan'ı merkez alarak oluşturulmuş, dolayısıyla da ABD söz konusu süreçte bölge ülkeleriyle ilişkilerinde güvenlik-demokratikleşme ikilemi yaşamış ve bu Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerine olumsuz yansımıştır. Obama ve Trump dönemlerinde ilişkilere yeni bir yön verilmek istense de güvenlik odaklı bakış açısı ağırlığını korumuştur. Çalışma söz konusu bu süreçleri üç başlık altında ele almaktadır: Öncelikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin bölgeye yönelik politikaları değerlendirilmiş, ardından 11 Eylül saldırıları ve Afganistan işgalinin bölgeye yönelik Amerikan politikasına etkileri üzerinde ayrıntısıyla durulmuş ve son başlık altında da ABD'nin bu kez Afganistan'dan çekilmesinin bölgeye olan etki ve yansımaları çözümlenmiştir.

Anahtar kelimeler: ABD, Türkistan, Türk Cumhuriyetleri, Obama, Trump.

Turkestan Policy Of The United States from the End of the Cold War to the Present

Abstract

This study seeks to analyze the US policy towards Turkestan in the post-Cold War Era with a special focus on the developments in the 2000s. Its main argument is that despite that the US approach towards Turkestan was mostly economic and energy-based during the 1990s, it has transformed into a security-oriented trajectory in the 2000s in the context of the US-led global war on terror in the aftermath of September 11 terror attacks. Since then the US policy

Geliş Tarihi: 17 Ekim 2021 - Kabul Tarihi: 14 Kasım 2021.

Atıf Bilgisi: Ömer Kurtbağ, "Soğuk Savaş'ın Sonundan Günümüze ABD'nin Türkistan Politikası", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 129, Sayı: 255, İstanbul 2021, s. 379-404.

* Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, omer.kurtbag@erciyes.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5702-7912.

has been Afghanistan-centered and thus it has encountered a security-democratization dilemma in its relations with Turkic republics. In spite of the attempts by both Obama and Trump administrations to pursue a new course in US' Turkestan policy, it still has remained mostly security-oriented. The study examines these processes in three subtitles: Firstly, it elaborates on the US policy on Turkestan in the post-Cold War era. Secondly, it outlines the change in US policy in the wake of September 11 attacks by focusing on the impact of US invasion of Afghanistan on the region. And thirdly, it analyzes the implications of the US withdrawal from Afghanistan for Turkestan.

Keywords: *The US, Turkestan, Turkic Republics, Obama, Trump.*

Giriş

Bu çalışmada, ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında Türkistan'a yönelik politikaları, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası bölgesel stratejileri ve girişimleri ile Ağustos 2021 itibarıyla Amerikan ordusunun Afganistan'dan çekilme süreci dikkate alınarak çözümlenecektir. Çalışmanın ilk alt başlığında, ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgeye yönelik yaklaşımı üzerinde durulacak ve ilk yıllarda bölgeye fazla önem vermeyen ABD'nin on yılın ikinci yarısında bölgeye olan ilgisindeki artış tartışılacaktır. İkinci alt başlıkta, Türkistan bölgesinde ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası politikaları, Afganistan'ı işgali ve bu işgalin bölgedeki Türk cumhuriyetlerine olan etkisi, bu ülkelerin Rusya ve Çin ile olan ilişkileri de göz önünde tutularak ayrıntısıyla değerlendirilecektir. Bu başlık altında, ABD'nin Obama yönetiminde bölgeye yönelik geliştirdiği politikalar ile Trump yönetiminin yeni Türkistan stratejisi de ele alınacaktır. Son alt başlıkta ise, ABD'nin Afganistan'dan çekilme sürecinin ve bölgeye yönelik yeni yaklaşımının Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerine olan etkisi çözümlenerek çalışma sonlandırılacaktır.

1. Soğuk Savaş Sonrası Yıllarda ABD'nin Türkistan Politikası

Türkistan coğrafyası SSCB'nin yıkılması ve eski Sovyet cumhuriyetlerinin bağımsızlık süreçleri sonrasında ABD, Rusya ve Çin gibi büyük güçler arasında "Yeni Büyük Oyun" (New Great Game) olarak nitelenen rekabetin başlıca sahalarından biri olmuştur.¹ Amerikalı stratejist Brzezinski² tarafından satranç tahtasına benzetilen Avrasya'nın merkezindeki Türkistan, SSCB'nin yokluğunda ABD için artık dış politikasında hayati çıkarlarının olmadığı marjinal öneme sahip³ bir bölgeden ziyade nüfuzunu artırabileceği jeopolitik bir çekim alanı olarak görünmüştür.⁴ Bir çalışmaya göre, "ABD'nin 1990 öncesinde 'tanımlanmış', 'tutarlı' ve 'bütüncül' bir Orta Asya politikasının olmadığı

¹ Ainur Nogayeva, "ABD, Rusya ve Çin'in Nüfuz Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar ve Süreçler", *Bilgi*, Sayı: 62, Yaz 2012, s. 183; Alexander Cooley, *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, Oxford 2012, p. 3-4.

² Zbigniew Brzezinski, *Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperative*, Basic Books, New York 1997.

³ Elizabeth Wishnick, *Growing U.S. Security Interests in Central Asia*, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, 2002, s. 1.

⁴ Oğuzhan Açıkalın, "Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Güç Mücadeleleri", Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2009, s. 69; Şatlık Amanov, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve Bunun Güncel Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme", *Avrasya Etüdüleri*, C: 13, Sayı: 31-32, 2007, s. 4.

iddia edilebilir.⁵ Bölge, hem zengin doğal kaynaklara sahip olması hem de ABD'ye rakip ya da düşman olan İran, Rusya ve Çin gibi aktörlere coğrafi yakınlığından ve komşuluğundan dolayı Soğuk Savaş sonrasında ABD açısından artık hayli önemliydi.⁶ ABD stratejisi de bölgede hiçbir büyük ya da bölgesel gücün tek başına hâkim olmaması üzerine kuruluydu.

Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında ABD'nin Türkistan'a fazla ilgi duyduğunu söylemek zordur. *"Bölge Amerikan siyaset yapımcıları tarafından 'uzak', 'kapalı' ve stratejik değeri düşük 'önemsiz' bir bölge olarak görülmüyordu."*⁷ Bunda, özellikle o dönem Rusya ile ilişkilerine öncelikli önem veren ABD'nin Moskova'yı rahatsız etmeme isteği etkiliydi. ABD'nin bölgeye esas ilgisi ancak 1990'ların ortalarından itibaren artmaya başladı.⁸ Nitekim Soğuk Savaş sona ererken ABD'nin dik-kati daha çok SSCB'nin parçalanmasının yaratabileceği olası sorunlar, Arap-İsra-il Barış Süreci ve Balkanlar'daki çatışmalar ile Irak'taki Saddam yönetiminin Kuveyt'i işgaline karşı verilecek tepkiye odaklıydı.⁹ Yine de ABD Dışişleri Bakanı James Baker'ın bölgeye ziyaretini takiben Washington bölge ülkelerinde diplomatik temsilciliklerini faaliyete geçirdi. Bush yönetimi açısından SSCB'nin dağılması ile birlikte yeni bağımsızlığını kazanan Kazakistan'daki nükleer silahların kontrol altına alınması meselesi özel bir önem taşıdı.¹⁰ Bu silahların Rusya'nın da yardımıyla Kazakistan'dan çıkarılması ve ülkenin nükleer silahlardan arındırılmış ülke statüsüne alınması ile ABD'nin endişeleri de yatışmış oldu. Yine Kazakistan ile 1994'te bir de Savunma İş Birliği Anlaşması yapan ABD bu ülkeyle güven ve karşılıklı saygıya dayalı ilişkiler geliştirmeye çalıştı. Nükleer silahlar sorununun çözülmesi sonrasında ABD'nin bölgeye yönelik ilgisi Clinton yönetimi altında ekonomik konuların genel olarak Amerikan dış politikasındaki etkisinin artmasına paralel bir seyir izledi. Nitekim 1999'da Amerikan Kongresi'nden geçen İpek Yolu Strateji Yasası da, Erhan'ın ifade ettiği gibi:

*"Esas olarak ABD'nin ve Amerikalı girişimcilerin bölgedeki ekonomik ve ticari çıkarlarının sağlanmasını kolaylaştıracak bir eksen üzerine oturtulmuş, bu ana hat çevresinde demokratikleşmenin sağlanmasından insan haklarının desteklenmesine kadar ABD'nin küreselleşme tanımına uyan çeşitli unsurlar serpiştirilmişti."*¹¹

Aynı şekilde 1999 Ulusal Strateji Belgesi'nde de bölgeyle ilgili ABD'nin başlıca çıkarları ekonomik nitelikli olarak tanımlanmıştı.¹² Clinton yönetimi-

⁵ A.e., s. 5.

⁶ Mehmet Akif Okur, "Amerikan Dış Politikası ve Orta Asya: Dünya Düzeni Değişirken İlişkilerin Geleceği Üzerine Düşünceler", *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ed. Savaş Kafkasyalı, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara-Türkistan 2012, s. 251.

⁷ Amanov, a.g.e., s. 22.

⁸ Çağrı Erhan, (2004), "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", *Uluslararası İlişkiler*, C: 1, No: 3, s. 123.

⁹ A.e., s. 130.

¹⁰ Wishnick, a.g.e., p. 3; Cooley, a.g.e., p. 20; Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C: 63, No: 1, 2008, s. 209.

¹¹ Erhan, a.g.e., s. 134-135.

¹² A.e.

nin Türkistan'a yönelik dış politikasının hedefleri esasen dört başlıkta toplanmaktaydı: Demokratikleşme, piyasa reformları, Batılı siyasi ve askeri kurumlarla bütünleşme ve terörle mücadele ile nükleer silahların yayılmasının önlenmesi gibi güvenlik meselelerinde işbirliği.¹³ ABD bu hedefleri gözetirken bölge ülkelerinin egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü vurgulamayı da ihmal etmedi.¹⁴ Nitekim bu ülkelerin Rus ya da Çin etkisine girmemesi için kendi ayakları üzerinde durabilmeleri, bağımsız karar alabilmeleri ve ekonomik, siyasi ve askeri açıdan bu iki büyük güce yaslanmamaları ABD için büyük önem arz etmekteydi.¹⁵ ABD'nin bölgeye yönelik artan ilgisine rağmen 11 Eylül saldırılarına kadar bu ilginin 2000'lerle kıyaslandığında daha sınırlı kaldığı görülmekteydi.¹⁶

Bu noktada özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren Rusya'nın bölgeye artan ilgisi, AB'nin bölgeye yönelik projeler geliştirmesi, Türkiye'nin bölgede beklenen etkinliği gösterememesi ve Amerikan şirketlerinin bölgeye yatırım yapmaya başlaması üzerine Washington'ın ekonomik anlamda Türkistan'a ilgisi giderek arttı.¹⁷ Söz konusu hedefler doğrultusunda Clinton yönetiminin bu dönemde Türkistan'a olan ilgisi ekonomik ve askeri yardım ile enerji başlıklarında yoğunlaştı. ABD'nin bölge ülkelerine 1992-2000 arasında yaklaşık 3 milyar dolarlık bir mali yardım yaptığı görülmekteydi. Kazakistan'a 1 milyar, Kırgızistan'a 725 milyon, Özbekistan'a 600 milyon, Tacikistan'a 475 milyon ve Türkmenistan'a 250 milyon dolar yardım yapılmıştı.¹⁸ ABD'nin kendi yardımları dışında Dünya Bankası, Uluslararası Kalkınma Örgütü ve Avrupa Yeniden Yapılanma ve İmar Bankası gibi uluslararası kuruluşların Türk cumhuriyetlerine kredi vermelerinde devreye girerek etkili olduğu da bir gerçektir.¹⁹

Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının çıkarılması ile dünya pazarlarına ulaştırılması ABD'nin Türkistan'daki başlıca çıkar konusu olduğu gibi, bu konuda Washington özellikle Rusya ve İran'ı dışarıda bırakan projeleri destekledi.²⁰ Nitekim enerji arzı kaynaklarını çeşitlendirmek isteyen ABD için, Türkistan bölgesi ve özellikle de Hazar havzasındaki zengin hidrokarbon rezervlerinin çıkarılarak dünya pazarlarına emniyetli biçimde ulaştırılması büyük önem arz etti.²¹ Özellikle Kazakistan ve Türkmenistan'ın çıkardıkları doğalgazı Batı pazarlarına ulaştırmak için Rusya'ya olan bağımlılıkları ABD'yi rahatsız etti. Bundan dolayı ABD bu iki ülkedeki Rus etkisini zayıflatmada enerji politika-

¹³ A.e., s. 136; Pirinççi, *a.g.e.*, s. 210; Wishnick, *a.g.e.*, p. 4.

¹⁴ Eugene Rumer, Richard Sokolsky and Paul Stronski, "U.S. Policy Toward Central Asia 3.0", *Carnegie Endowment for International Peace*, Washington D.C., 2016, p. 3.

¹⁵ Mehmet Akif Kireççi, *Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikaları*, Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2011, (Çevrimiçi) https://www.ayu.edu.tr//static/kitaplar/abd_ortaasya_raporu.pdf, 15 Eylül 2021, s. 36.

¹⁶ Pirinççi, *a.g.e.*, s. 209.

¹⁷ Erhan, *a.e.*; İlhan Uzgel, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 278.

¹⁸ Açıklan, *a.g.e.*, s. 90.

¹⁹ Erhan, *a.g.e.*, s. 139.

²⁰ Okur, *a.g.e.*, s. 252.

²¹ Açıklan, *a.g.e.*, s. 70.

sını etkin bir araç olarak kullanmaya çalıştı. Kireççi'nin ifadesiyle, “ABD, Rusya'nın enerji hatlarındaki tekeline kıvrarak, Orta Asya ülkelerine alternatif enerji nakil hatları opsiyonları sunmak” istedi.²² Bu kaynakların aynı zamanda İran üzerinden de taşınmasını ve dünya pazarlarına ulaşmasını istemeyen Washington, bu amaçla bölge ülkeleri üzerinde baskı kurmaktan kaçınmadı. Bu saiklerle hareket eden ABD, enerji nakil projelerinin Kafkasya ayağında Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı projesini destekledi ve bu proje 2006'da tamamlandı.²³ Ancak Kafkasya'nın aksine, Türkistan coğrafyasında ABD'nin bu konuda çok başarılı bir sonuç alamadığı ve daha çok maliyeti yüksek ve güvenliği sorunlu projeleri salt stratejik çıkarlarına uyduğu için desteklediği görülmekteydi.²⁴

ABD Rusya'ya karşı bölgedeki nüfuzunu NATO üzerinden de artırmaya çalıştı ve bu amaçla NATO'nun Barış İçin Ortaklık (BİO) programını kullandı.²⁵ Türk cumhuriyetleri BİO'ya katılmakla kalmayıp Avrupa-Atlantik Konseyi'ne de katıldılar ve böylece NATO çerçevesinde güvenlik iş birliğinin bir parçası oldular.²⁶ Yine 1997'de Central Asian Battalion (Centrasbat-97) tatbikatı kapsamında ABD Hava Kuvvetleri Birlikleri Özbekistan'a iniş yaparken bu tatbikata ABD askerleri takip eden yıllarda da katıldılar. 1999'da ise ABD Merkez Komutanlığı CENTCOM Kazak, Kırgız ve Özbek askerlere ABD'de askeri eğitim verdi.²⁷ 1 Ekim 1999'dan itibaren de Türkistan ABD Merkez Komutanlığı'nın sorumluluk bölgesine dâhil edildi.²⁸ Diğer yandan, 1997'de ABD desteğinde Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından kurulan ve sonradan Özbekistan'ın da dâhil olduğu GUUAM ise yine bölgedeki Rus etki ve nüfuzunu kırmaya dönük bir girişimdi.²⁹ Ancak ne BİO programı ne de GUUAM etkin bir şekilde yürütülebildi ve böylece başarısı tartışmalı girişimler olarak kaldı.

ABD'nin bölgeye ilgisi Soğuk Savaş sonrasında artarken çoğu doğal kaynak zengini olmakla birlikte küçük ve zayıf devletlerden oluşan Türk cumhuriyetleri ise büyük güçlerle ilişkilerinde dengeli ve temkinli hareket etme ihtiyacı duydular.³⁰ Kireççi'nin sözleriyle ifade etmek gerekirse:

²² Kireççi, *a.g.e.*, s. 6.

²³ A.e., s. 40; Erhan, *a.g.e.*, s. 135; Jeffrey Mankoff, “Searching for a Silk Road: The United States in Central Asia”, *Al Jazeera Center for Studies Report*, 30 July 2015, (Çevrimiçi) <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2015/07/2015730105241426649.html>, 1 Eylül 2021; Zhuldyz Kanapiyanova, (The US and Russian Policy toward Central Asia in the Framework of the Geopolitical Theory, *Eurasian Research Journal*, C: 2, No: 2, 2020, p. 61.

²⁴ Açıklan, *a.g.e.*, s. 73.

²⁵ Wishnick, *a.g.e.*, p. 3; Kanapiyanova, *a.g.e.*, p. 59; Pirinççi, *a.g.e.*, s. 220; Pauline Jones Luong and Erika Weinthal, “New Friends, New Fears in Central Asia”, *Foreign Affairs*, C: 81, No: 2, Mar-Apr 2002, p. 61.

²⁶ Mehmet Ç. Güler, “ABD'nin Orta Asya Stratejisi: Bağımsızlığı Sağlamak mı, Çevreleme Doktrini mi?”, *Anadolu Ajansı*, 14 Şubat 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-nin-orta-asya-stratejisi-bagimsizligi-saglamak-mi-cevreleme-doktrini-mi-/1733938>, 12 Eylül 2021.

²⁷ Erhan, *a.g.e.*, s. 143-144.

²⁸ Amanov, *a.g.e.*, s. 20; Pirinççi, *a.g.e.*, s. 220.

²⁹ Açıklan, *a.g.e.*, s. 87; Kanapiyanova, *a.e.*; Wishnick, *a.g.e.*, p. 18.

³⁰ Suinbay Suyundikov, “ABD'nin Orta Asya Politikaları”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 02 Temmuz 2020, (Çevrimiçi) <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/abd-nin-orta-asya-politikalari?tmpl=component&print=1>, 10 Eylül 2021.

“Bölge ülkeleri, bir yandan Rusya, Çin ve Hindistan gibi Asya’nın büyük ülkelerine olan yakınlığın meydan okumalarıyla baş etmeye çalışırken, bir yandan da en büyük küresel güç olarak ekonomisi ve askeri gücüyle bölge parametrelerinde var olmak isteyen Amerika Birleşik Devletleri’nin taleplerini dengelemek ve bir uyum geliştirme çabası içinde olmuşlardır.”³¹

21. yüzyıla gelindiğinde ise, bir yandan Afganistan operasyonu ile bölgede askeri varlık gösteren ABD ile diğer yandan bölgeden elini hiç çekmeyen Rusya ve son dönemde bölge üzerinde Kuşak ve Yol (Belt and Road) gibi girişimler örneğindeki gibi jeopolitik hırsları artan Çin arasındaki bölgesel rekabetin yeni bir ivme ve hız kazandığı gözlenmektedir. Bu anlamda Amerikan politikası Türkistan’da Rus ve Çin etkisini mümkün olduğu kadar zayıflatma endeksli olageldi. ABD 2001’deki Afganistan operasyonu sonrası bölge ülkeleri ile yakın askeri işbirliği içine girerken terörizmle mücadele de başlıca ortak çıkar alanını oluşturmuştur. Dolayısıyla 1990’larda daha ekonomik nitelikli ve enerji odaklı ilerleyen ilişkiler, aşağıda irdeleneceği üzere, 2000’lerde askeri ve siyasi tarafı ağır basan bir dönüşüm geçirmiştir.

2. 11 Eylül Saldırıları ve Afganistan’ın İşgali Sonrası ABD’nin Türkistan Politikası

1990’larda jeostratejik konumu ve sahip olduğu zengin enerji kaynaklarıyla ABD açısından önem taşıyan Türkistan bölgesine yönelik olarak Clinton yönetiminin geliştirdiği ve uyguladığı ekonomik temelli Amerikan politikası Bush yönetimi tarafından 11 Eylül saldırılarına kadar büyük ölçüde devam ettirildi.³² 11 Eylül 2001’deki terör saldırıları sonrasında Türkistan bölgesi terörizmle mücadele anlamında güvenlik açısından Washington için büyük önem arz etmeye başladı. Cooley’in ifadesiyle bölge, Sürekli Özgürlük Operasyonu (Operation Enduring Freedom) adı altında yürütülen Afganistan müdahalesi için “stratejik bir cephe hattı” haline geldi.³³ Başka bir deyişle, Afganistan operasyonu nedeniyle Türkistan coğrafyasının ve Türk cumhuriyetlerinin “emlak değeri” ABD gözünde birden arttı.³⁴ Pirinççi’nin tespitiyle, “11 Eylül saldırılarının gerçekleşmesinden sonra Washington’un Orta Asya politikasında ağırlık merkezinin ekonomi-politik boyuttan güvenlik boyutuna doğru kaydığı” söylenebilir.³⁵ Amerikalı bir uzmanın ülkesinin bölgeye bakışına atfen kullandığı nitelemeyle, “Eğer 1990’larda Rusya prizmasından Orta Asya baktıysak, bu 2000’lerde tam da bir Afganistan prizması olmuştu.”³⁶ Washington ilk etapta bölgeyle ilgili uzun vadeli hesaplar yapmadan ve kısa vadeli mülahazalarla

³¹ Kireççi, *a.g.e.*, s. 10.

³² Wishnick, *a.g.e.*, p. 5; Erhan, *a.g.e.*, s. 139.

³³ Cooley, *Great Games*, p. 30; Amanov, *a.g.e.*, s. 21.

³⁴ Olga Olikier ve Shlapak, David A., “U.S. Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles”, *RAND Corporation*, 2005, (Çevrimiçi) <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG338.html>, p. xiii., 9 Eylül 2021.

³⁵ Pirinççi, *a.g.e.*, s. 217.

³⁶ Amy Mackinnon, “Central Asia Braces for Fallout of U.S. Pullout from Afghanistan”, *Foreign Policy*, July 16, 2021, (Çevrimiçi) <https://foreignpolicy.com/2021/07/16/central-asia-us-afghanistan-withdrawal-impact/>, 14 Eylül 2021.

hareket etti ama sahadaki durum aksi yönde gelişecekti. Nitekim 11 Eylül saldırılarını takiben ABD Afganistan'a saldırmak üzere bölgede askerî üsler edinmeye çalıştı ve bu doğrultuda 2001 sonunda Özbekistan ve Kırgızistan'da istediğini alırken diğer Türk cumhuriyetleri de Afganistan operasyonuna istihbarat paylaşımında bulunarak ve hava sahalarını ABD'ye açarak destek verdiler.³⁷ Nitekim bu ülkeler için Afganistan, hem Taliban yönetiminde seküler rejimlerine tehdit oluştururken hem de aynı zamanda Türk cumhuriyetlerine Afgan topraklarından saldırı düzenleyen Özbekistan İslami Hareketi'ne ev sahipliği yapması açısından bir istikrarsızlık kaynağıydı.³⁸ Tacikistan kimi havaalanlarını ABD kullanımına sunarken Özbekistan'da Karşı-Hanabad ve Kokand askerî üsleri, Kırgızistan'da ise Manas askerî üssü ABD'ye açıldı ve böylelikle bu ülkeler ABD'nin terörle küresel savaşta bölgedeki başlıca ortakları oldular.³⁹ Bu üç ülkeye ekonomik yardımlar da 2001 yılına göre üç kat artırılarak 2002 yılı için 580 milyon dolara çıkarıldı.⁴⁰ Yine 2001-2003 arası askerî yardımlar da 1992-2000 dönemine göre iki kat artırıldığı gibi, bundan en fazla payı Özbekistan aldı.⁴¹

ABD'nin Türkistan'a askerî olarak yerleşmesi bölge ülkelerindeki otoriter yönetimlerin de iç siyasette işine yaradı. 2002'de ABD ile stratejik işbirliği anlaşması imzalayan Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ABD'nin ülkesindeki varlığını ve bunun karşılığında Washington'dan aldığı siyasi ve cömert mali desteği ülkedeki aşırı İslamcılık ile mücadelesini meşrulaştırmak ve ülke dışındaki itibarını artırmak için kullandı. Anlaşma ile demokrasi, insan hakları ve basın özgürlüğü gibi alanlarda Özbek yönetiminin olumlu adımlar atması da öngörülmüştü. Bazı Batılı insan hakları örgütlerince eleştirilse de bu anlaşma ABD bakımından Afganistan'daki askerî operasyonlar için hayati önemdeydi.⁴² Bu açıdan üs ayrıcalığını istediği gibi kullanan ABD yönetimi Kerimov'un görev süresini keyfi biçimde uzatmasına ve muhaliflere yönelik baskısına ses çıkarmamayı yeğledi.⁴³ Yine Kırgızistan'daki Amerikan üssü ve askerî varlığı da, ülkesindeki meşruiyeti giderek gölgelenen Kırgız Devlet Başkanı Asker Akayev açısından benzer bir rol oynadı. Bush yönetimi askerî üsler karşılığında bu ülkelere terörle ve uyuşturucu ile mücadele ve sınır güvenliği gibi başlıklarda dış yardımda da bulundu. Akayev yönetimi bu şekilde ABD'nin ortağı olarak uluslararası itibarını artırma fırsatı yakalarken bundan cesaret alarak demokratikleşme noktasında ülkenin geriye gitmesine yol açan uygulamalara bile girişti. Hatta Kırgız güvenlik birimleri ve istihbaratı İslamcı terör tehdidi gerekçesini abartarak ABD yardımlarının akışını güvenceye

³⁷ Erhan, *a.g.e.*, s. 143; Açıkalin, *a.g.e.*, s. 90; Amanov, *a.g.e.*, s. 19; Olikier ve Shlapak, *a.g.e.*, p. 12; Suyundikov, *a.e.*; Mankoff, *a.e.*

³⁸ *A.e.*

³⁹ Erhan, *a.e.*; Kanapiyanova, *a.g.e.*, p. 61; Kireççi, *a.g.e.*, s. 37; Pirinççi, *a.g.e.*, s. 221; Suyundikov, *a.e.*; Alexander Cooley, "Base Politics", *Foreign Affairs*, C: 84, No: 6, Nov-Dec 2005, p. 86.

⁴⁰ Erhan, *a.e.*

⁴¹ Pirinççi, *a.e.*

⁴² Erhan, *a.e.*

⁴³ *A.e.*, p. 87; Cooley, *Great Games*, p. 33.

almaya çalıştı.⁴⁴ Dolayısıyla, ABD'nin bu ülkelerdeki askerî varlığının her iki ülkenin otoriter liderlerinin ülkelerindeki siyasi konum ve meşruiyetlerini arttırmalarına hizmet ettiği yorumları yapıldı.⁴⁵ Ancak bölge ülkeleri bir yandan ABD ile bu şekilde yakınlaşırken diğer yandan Rusya ve Çin ile ilişkilerini de ihmal etmediler ve üç büyük güç arasında dengeli bir politika izlemeye gayret gösterdiler.⁴⁶

Rusya ve Çin, 11 Eylül sonrası ABD'nin bölgeye bu şekilde girmesinden ilk etapta fazla rahatsız olmadılar. Rusya, Afganistan operasyonu için ABD'ye destek olurken ya da en azından buna ses çıkarmazken⁴⁷ ABD ise bunun karşılığında Rusya'nın dini radikalizmle mücadele gerekçesiyle yürüttüğü Çeçenistan'daki askerî harekâtına tepki vermedi.⁴⁸ Yine Moskova'nın "NATO'nun genişlemesinde ve İttifak'ın operasyonlarında daha fazla söz sahibi olmayı" istediği de görülmekteydi.⁴⁹ Ancak Rusya, ABD'nin Afganistan operasyonu bitince hem bu ülkeden hem de Türkistan'dan ayrılacağından şüpheliydi.⁵⁰ Nitekim ABD'nin 2002'de Rusya'dan habersiz Özbekistan ile gizlice anlaşma yapması Putin yönetimini rahatsız ederken ülke içinde de Moskova'ya ABD'nin bölgeye girişine ses çıkarılmamasından dolayı eleştiriler geldi.⁵¹ Erhan'ın belirttiği gibi, "Rusya, ABD'nin kendisini devre dışı bırakarak Orta Asya'da izlediği politikalar karşısındaki rahatsızlığını, Afganistan operasyonundan sonra Bush yönetiminin Irak'a yönelik tavrına destek veremeyerek gösterdi."⁵² 2002'de bölge ülkeleriyle bir acil müdahale gücü kuran Moskova yönetimi Kırgızistan ile imzalanan anlaşma ile de bu ülkede asker bulundurma hakkı elde etti.⁵³

Çin de, ABD'nin bölgedeki askerî varlığına açıkça itiraz etmeyerek kendi ülkesinde bağımsızlık mücadelesi veren Uygur Türklerini el-Kaide ile bağlantılı oldukları gerekçesiyle bastırmada 11 Eylül sonrası ABD'nin terörle küresel mücadele söylemini hızla benimsedi.⁵⁴ Ayrıca Çin yönetimi Pakistan'ı Afganistan'daki terörle mücadelede ABD'yi desteklemesi için teşvik etti.⁵⁵ ABD yönetimi ise karşılığında Doğu Türkistan İslami Hareketi'ni terör örgütleri listesine alıp Çinli yetkililere Guantanamo Hapishanesi'ndeki Uygurlar ile görüşme yapma izni tanıdı.

⁴⁴ A.e., p. 88-89.

⁴⁵ Alexander Cooley, "A Post-American Central Asia", *Foreign Affairs*, 23 August 2021, (Çevrimiçi) <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2021-08-23/post-american-central-asia>, 12 Eylül 2021.

⁴⁶ A.e.

⁴⁷ Cooley, *Great Games*, p. 7.

⁴⁸ Pirinççi, *a.g.e.*, s. 228; Erhan, *a.g.e.*, s. 123.

⁴⁹ A.e., s. 144.

⁵⁰ Ehsan M. Ahrari, *Büyük Güçler Hegemona Karşı: Rusya, Çin ve Hindistan'ın Yükselişi*, (Çev. Erhan Baltacı), Avangard Kitap, İstanbul 2017, s. 143.

⁵¹ Erhan, *a.g.e.*, s. 144-145.

⁵² A.e., s. 145.

⁵³ A.e.

⁵⁴ Cooley, *Great Games*, p. 80.

⁵⁵ Wishnick, *a.g.e.*, p. 8.

Sonuçta, Rusya da Çin de Afganistan'daki Taliban yönetiminin ABD eliyle devrilmesinden rahatsız değildi, fakat ABD'nin bu hedefe ulaştıktan sonra bölgeyi terk etme söylemine temkinli yaklaştılar.⁵⁶ Nitekim başlarda uzun vadeli planlar yapmayan ABD de bölgeye kalıcı olarak yerleşmek zorunda kalınca ve bölge ülkeleriyle bunun karşılığında askerî ve ekonomik yardım ilişkisi geliştirince Rusya ile Çin'in Türkistan'daki Amerikan varlığının geçici olmayacağı inancı daha da perçinlendi.⁵⁷

ABD Afganistan operasyonu sonucunda Taliban yönetimini devirmeyi başarırken Türk cumhuriyetleri bu operasyonu destekledikleri gibi kendi ülkelerindeki İslamcı militanlar ile mücadeleye de hız verdiler.⁵⁸ Bölge ülkelerinin ABD ile yakınlaşması ve Afganistan'daki terörle savaşa destek vermesi, kendi ülkelerinde terörizmle mücadelelerine uluslararası toplumdan daha fazla destek almalarını da sağladı. Türk cumhuriyetlerinin ABD ile yakınlaşma yoluyla elde edebilecekleri başlıca çıkarlar ise Ahrari'ye göre şunlardı:⁵⁹

- ABD'nin ekonomik ve teknolojik açıdan bu ülkelere sağlayabileceği imkânlar ve fırsatlar,

- ABD'nin bu ülkelerin Rusya ve Çin ile ilişkilerinde sorunlar yaşamaları halinde ABD seçeneğine sarılabilme ve ABD ile ilişkileri bir koz olarak kullanabilme imkânları,

- Uzun vadede Barış İçin Ortaklık gibi NATO programlarına katılımın bu ülkeleri ittifak ile daha yakın bağ kurmaya ve belki de ittifaka katılma kadar götürebilmesi ihtimali,

- ABD'nin radikal İslam ile mücadeledeki kararlı sicili ve Türk cumhuriyetlerinin bu konuda Washington'a güvenmeleri.

Afganistan Operasyonu sonrasında ABD açısından işler yolunda gibi görünüyordu. Ancak kısa sürede Washington yönetimi bölgedeki askerî varlığının ve nüfusunun artmasına rağmen bölge ülkeleriyle güvenlik iş birliğinin yol açtığı çelişkilerle yüz yüze kaldı. Bu noktada ABD'nin demokrasi, insan hakları ve iyi yönetim söylemi ile bu ülkelerin söz konusu değerlerden uzak yönetimlerine İslamcı radikalizmle mücadelelerinde verilen destek Bush yönetimi için bir ikilemi beraberinde getirdi.⁶⁰ Bush yönetimi bu güvenlik-değerler ikilemini aşmakta zorlansa da askerî gereklilikler çoğu zaman demokrasi ve insan hakları gündemine ağır bastı.⁶¹ Washington'daki kimi çevreler Afganistan'a yakın bir bölgede üs sahibi olmanın demokrasiye destekten daha önemli bir çıkar konusu olduğu düşüncesindeydi. Bunlara göre TBMM'nin 1 Mart 2003'te ABD'nin Irak'ı kuzeyden işgaline destek veren tezkereyi reddi de ABD'nin demokratik rejimlere her zaman güvenemeyeceğini ortaya koymuştu.⁶² Nitekim bir analistin tespit ettiği gibi, "ABD'nin Orta

⁵⁶ Ahrari, a.e.; Cooley, *Great Games*, p. 21.

⁵⁷ A.e., p. 30.

⁵⁸ Cooley, *A Post American Central Asia*.

⁵⁹ Ahrari, a.g.e., s. 216.

⁶⁰ Wishnick, a.g.e., s. 2; Cooley, *Great Games*, p. 24; Pirinççi, a.g.e., s. 223.

⁶¹ A.e.; Rumer, Sokolsky and Stronski, a.g.e., p. 3.

⁶² Cooley, *Base Politics*, p. 79-80.

Asya'daki en büyük dezavantajıysa, demokrasi ve insan haklarına yönelik vurgusunun bölgedeki diktatörler tarafından bir tehdit olarak" algılanmasıydı.⁶³ ABD yönetimi bu ülkelerle güvenlik işbirliğinin söz konusu rejimleri demokratik reformlar yapmaya zorlayacağını umsa da sonuç öyle olmadı. Söz gelimi, Özbekistan'da Kerimov yönetimi otoriter tutumunu devam ettirip başkanlık süresini uzatırken ABD'nin Özbek istihbaratı ile işbirliği yapıp terör şüphelilerine kötü muameleye ortak olması da ABD'nin söz konusu ikilemi aşamadığını gösterdi. Ayrıca ABD'nin tüm çekilme vaatlerine rağmen bölgede azalmak bir yana artan askerî varlığı karşısında Rusya ve Çin de Shanghai İşbirliği Örgütü ve Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü gibi alternatif oluşumları öne çıkardılar.⁶⁴

ABD'nin Mart 2003'te Irak'ı işgali ve bunu gerekçelendirmek için kullandığı "ülkeye Saddam sonrasında özgürlük ve demokrasi getirme" söylemi Türkistan'da da yankı buldu ve bölgedeki otoriter rejimleri endişelendirdi. Hemen akabinde Gürcistan (2003), Ukrayna (2004) ve Kırgızistan (2005)'da art arda gerçekleşen "renkli devrimler" dalgası ise ABD'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerine iyice zarar verdi.⁶⁵ Hatta kimi analistlere göre, 2004-2008 arası dönem ABD'nin Türkistan'da etkisinin en zayıf olduğu zaman dilimiydi.⁶⁶ Benzer bir devrimden korkan Özbek hükümetinin Andican'daki muhalefeti Mayıs 2005'te sert biçimde bastırması ve yüzlerce sivil ölüme yol açması karşısında Washington'un olayı kınayarak tepki göstermesi ve uluslararası soruşturma çağrısı yapması bu ülkeyle ilişkilerde gerginliğe yol açtı.⁶⁷ ABD'nin "Orta Asya'ya demokrasi getirme amacı güden bir komplo içerisinde olduğunu"⁶⁸ düşünen Özbek yönetimi Amerikan (Karşı-Hanabad ya da K-2) üssünün faaliyetlerine engel olurken Batılı sivil toplum kuruluşlarını da ülkeden gönderdi. ABD'ye iyice sinirlenen Kerimov demokratikleşme ya da insan hakları gibi gündemleri bulunmayan Rusya ve Çin ile yakınlaşırken bu iki ülkenin öncülüğündeki Shanghai İşbirliği Örgütü de Washington'dan K-2 üssünün misyonunu tamamladığı gerekçesiyle kapatılması için takvim açıklanmasını talep etti.⁶⁹ ABD ise bu talebe kulak tıkadı ve Afganistan'ın istikrar kazanması halinde zaten askerlerin çekileceğini hatırlattı. Amerikalı bir yetkilinin ifadesiyle, "yabancı askerlerle ilişkilerin belirlenmesi meselesi, Şangay İşbirliği Örgütü'nün değil, tek tek devletlerin kararına bağlı bir meseleydi."⁷⁰ ABD'den daha fazla destek göremediğini düşünen ve Andicanlı mültecilerin Kırgızistan'dan Romanya'ya BM tarafından tahliyesine ABD'nin de destek vermesine tepki du-

⁶³ Ahrari, *a.g.e.*, s. 146.

⁶⁴ Cooley, *A Post-American Central Asia*.

⁶⁵ Nogayeva, *a.g.e.*, s. 193; Cooley, *Great Games*, p. 30.

⁶⁶ Suyundikov, *a.e.*; Okur, *a.g.e.*, s. 255.

⁶⁷ Cooley, *Base Politics*, p. 79; Cooley, *Great Games*, p. 25; Kanapiyanova, *a.g.e.*, p. 61; Mankoff, *a.e.*; Pirinççi, *a.g.e.*, s. 224-225; Alexander Cooley, "Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space", *Security Studies*, C: 28, No: 3, 2019, p. 601.

⁶⁸ Ahrari, *a.g.e.*, s. 144.

⁶⁹ *A.e.*; Amanov, *a.g.e.*, s. 15-16; Cooley, *Base Politics*, p. 89.

⁷⁰ Ahrari, *a.g.e.*, s. 207.

yan Taşkent yönetimi, nihayet Temmuz 2005'te Amerikan üssünü kapatma kararı aldı ve Amerikan askerleri birkaç ay içinde ülkeden ayrıldı.⁷¹ Amerikalı kimi yetkililer, üssün kapatılması ve Amerikan askerlerinin Özbekistan'dan ayrılmasının Washington'ın demokrasiye olan bağlılığının bir göstergesi olduğu yorumunda bulunsalar da, üssün kullanıldığı dönemdeki demokrasi dışı uygulamaları ABD'nin görmezden geldiği de açıktı.⁷² Mayıs 2005'te ABD destekli GUAM'dan ayrılan Taşkent, 2006'da ise Washington ile arayı daha da açacak bir adım atarak Rusya öncülüğündeki KGAÖ'ye katıldı.⁷³ İlişkilerdeki kötüleşmeye karşın Kerimov NATO'nun Barış İçin Ortaklık programına üyelik ihtimaline ve Amerikan askerlerinin geri dönüşüne kapıyı tamamen kapatmadı ama Kerimov'un devrilmesi sonrasında bu mümkün olmadı. ABD 2015'te Özbekistan'daki üsse yeniden dönme yönünde bir eğilim sergiledi. Nitekim Türkmenistan'ın tarafsızlık politikası izlediği ve ülkedeki Rus üssünden dolayı Rus yörüngesinde politika izleyen Tacikistan'ın durumları düşünüldüğünde Özbekistan ABD için tek uygun seçenek olarak kalmaktaydı.⁷⁴ Ancak ABD bu amacına ulaşamadı.

Kırgızistan'da ise, ABD 2004'te Akayev yönetiminden Manas üssünün yanı sıra Osh ve Batken bölgelerinde iki üs talebinde daha bulundu. Ancak ülkede daha sonra çıkan karışıklıklar üzerine iki ülke arasında Afganistan operasyonu sırasında çok önemli rol oynayan Manas üssünün statüsünün sorgulanmasına neden olan sorunlar yaşandı. Öncelikle Kırgızistan da ABD'nin ülkedeki demokratikleşme girişimlerinde dahil olduğundan şüphe etmekteydi.⁷⁵ Akayev'in görevine son verilmesiyle sonuçlanan 2005'teki devrimden sonra yeni Devlet Başkanı Kurmanbek Bakiyev baskıcı ve yolsuzluğa bulaşan bir yönetim sergiledi. Bakiyev yönetimi ayrıca ABD'den destek alabilmek için Manas üssünü de bir koz olarak kullandı ve Washington'ı yönetimine desteğinin sürdürdüğünü göstermeye zorladı. Bölge ülkeleriyle ABD'nin arasının açılmasından ise Rusya ve Çin istifade ettiler. İki ülke hem Kırgız lidere Amerikan üssünü kapatması için baskı yaptılar hem de bölgede kendi kurumlarını öne çıkarmaya yöneldiler. KGAÖ'nün faaliyetlerini genişleten Rusya Manas üssü yakınlarında bir üs kurduğu gibi Tacikistan ile de beş bin Rus askerinin bu ülkeye konuşlandırılmasını kapsayan bir anlaşma imzaladı. Öte yandan Shanghai İşbirliği Örgütü giderek daha anti-Amerikan bir tutumla hareket etmeye başladı. Nitekim bölgede askeri tatbikatlar düzenleyen örgüt Taşkent'te de karşı terör merkezini faaliyete geçirdi.⁷⁶

Rusya, Bakiyev'in Manas'taki ABD üssünü kapatacağı beklentisiyle bu ülkeye 2 milyar dolarlık bir acil finans ve yatırım paketi önerisinde bulundu. 2009'da üssün kapatılacağına Bakiyev tarafından açıklanmasıyla telaşa düşen ABD tarafı Haziran 2009'da üs için ödediği yıllık bedeli yaklaşık dört

⁷¹ Cooley, *Great Games*, p. 39; Cooley, *Base Politics*, p. 79.

⁷² *A.e.*, s. 91.

⁷³ Cooley, *A Post-American Central Asia*; Mankoff, *a.e.*; Pirinççi, *a.g.e.*, s. 224.

⁷⁴ Kanapiyanova, *a.g.e.*, p. 62.

⁷⁵ Ahrari, *a.g.e.*, s. 144.

⁷⁶ Cooley, *A Post-American Central Asia*.

kat artırarak 63 milyon dolara çıkartırken askeri rolünü perdelemek için de üssü Manas Transit Merkezi olarak yeniden adlandırdı.⁷⁷ Bundan hoşnut olmayan ve ABD'nin teklifini kabul eden Bakiyev'in ikili oynadığını düşünen Moskova ertesi yıl Bakiyev'in devrilmesini uzaktan izlemekle yetindi.⁷⁸ Rus medyası da üssün ABD kullanımında kalmasını eleştiren ve Bakiyev'in yol-suz bir diktatör olduğunu ileri süren yayınlar yaparken Rus yönetimi 2 milyar dolarlık yatırımın 1.7 milyarını ödemeyi durdurdu.⁷⁹ Bakiyev sonrasında Nisan 2010 seçimlerini kazanarak iktidara gelen ve Rusya'ya yakın duran Almazbek Atambayev yönetimi Haziran 2014'te ülkedeki Amerikan üssünün faaliyetine son verdi ve Türkistan'da kalan son ABD üssü de böylece kapanmış oldu.⁸⁰ Ülkede askeri üsler de bulunduran Rusya'nın bu kararın gerisindeki esas aktör olduğu görülmekteydi. Ancak Afganistan'daki misyonuna son vermeye hazırlanan ABD için de üssün eski önemini koruduğu zaten tartışmalıydı.

Türkmenistan tarafsızlık politikası izleyen bir ülke olarak ABD ile ilişkilerinde hayli temkinli hareket etti. Tarafsızlık statüsüne rağmen Türkmen yönetimi ABD ile lojistik işbirliğinde bulunduğu gibi hava sahasının kullanımına da izin vermektedir.⁸¹ Ancak bunun ötesinde Türkmenistan Amerikan askeri yardımı almayı reddederek tarafsızlık politikasına ters düşmekten kaçındı.⁸² ABD yönetimi Türkmen doğalgazının Afganistan üzerinden Pakistan ile Hindistan'a ulaştırılmasını sağlayacak olan TAPI (Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Hindistan boru hattı) projesine destek verdi. 2020'ye kadar tamamlanması planlanan proje Rusya'yı dışarda bırakması açısından dikkat çekiciydi. Ancak projenin önünde hem bürokratik ve hukuki engeller hem de Afganistan'daki istikrarsızlık ile Pakistan-Hindistan ilişkilerindeki gerginlikler gibi aşılması zor önemli sorunlar bulunmaktaydı.⁸³ Nitekim taraf ülkelerin temsilcileri 2018'de Afganistan'da bir araya gelseler de projenin 2020'ye kadar tamamlanması mümkün olmadı.⁸⁴

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev liderliğinde Türkistan'da Çin, Rusya ve ABD arasında dengeleri gözetken bir politika izledi ve ekonomik kalkınmayı öncelleyerek "çok vektörlü" bir dış politika benimsedi.⁸⁵ Söz konusu dış politika kapsamında, Rusya ile yakın askeri işbirliği yapsa ve Bush yönetiminin demokratikleşme gibi hedeflerine sıcak bakmasa da NATO'nun Barış

⁷⁷ A.e.; Kanapiyanova, *a.g.e.*, p. 61.

⁷⁸ Cooley, *A Post-American Central Asia*; Cooley, *Great Games*, p. 3.

⁷⁹ Ahrari, *a.g.e.*, s. 145.

⁸⁰ Mankoff, *a.e.*; Cordelia B. Ponczek, "Risks and Rewards of a U.S. Return to Central Asia", *CEPA*, 04 Mayıs 2021, (Çevrimiçi) <https://cepa.org/risks-and-rewards-of-a-u-s-return-to-central-asia/>, 16 Eylül 2021.

⁸¹ Cooley, *Great Games*, p. 45.

⁸² Pirinççi, *a.g.e.*, s. 226.

⁸³ Kanapiyanova, *a.g.e.*, s. 64.

⁸⁴ Mamuka Tsereteli, "The Evolution of Central Asian Energy", *American Foreign Policy Council, Defense Dossier*, Issue 27, 2020, p. 14.

⁸⁵ Andrei Kazantsev, Svetlana Medvedeva and Ivan Sfranchuk, "Between Russia and China: Central Asia in Greater Eurasia", *Journal of Eurasian Studies*, C: 12, No: 1, 2021, p. 58.

İçin Ortaklık programına katılmaktan ve yine ABD'nin Irak işgaline sembolik bir destek olarak Irak'a küçük bir askerî birlik göndermekten çekinmedi. Ülkenin Türkistan bölgesi ile ekonomik bütünleşmesine büyük önem veren Kazak yönetimi Çin ile de 2007'de enerji anlaşmaları imzaladı.⁸⁶

ABD'nin Afganistan'ı Güney Asya ve Türkistan'a bağlayarak⁸⁷ ekonomik kalkınmayı teşvik etme girişimleri de ters tepti. Bu tür girişimler aksine daha cömert ve somut girişimlerde bulunan Rusya ile Çin'in ekmeğine yağ sürdü. Nitekim Çin Devlet Başkanı Xi Jinping 2013'te Kazakistan'da Nazarbayev Üniversitesi'ndeki konuşmasında Bir Kuşak Bir Yol (One Belt One Road) projesini ilan etti.⁸⁸ Bu bağlamda Pekin Yönetimi Batı Çin ile Türkistan'ı birbirine bağlayacak yollar, raylar ve boru hatları inşa etme vaadinde bulundu. Diğer taraftan Rusya da kendi girişimi olan Avrasya Birliği'ne hız verdi ve Türk cumhuriyetlerinin bu birlikte yer alması için uğraştı.⁸⁹ Kuşak ve Yol projesini ABD'nin 2011'de Obama döneminde başlattığı Asya'ya yönelme (rebalancing) stratejisine verilmiş bir cevap olarak da yorumlamak mümkündür. Zira Çin bu proje ile Batı Asya'ya yönelik jeopolitik hedefleri olan bir girişimi devreye sokarak Amerikan hegemonyasına karşı çıkmak istemişti. Türkistan coğrafyasının kaynak zengini ama az nüfuslu, küçük ve zayıf ülkelerden oluşması bölgeyi Çin'in projesi açısından cazip kılan önemli bir faktördü.⁹⁰ Bölge ülkelerinin otoriter yönetimleri de benzer yönetim şeklinde sahip Çin ile ilişkilerini geliştirme konusunda istekliydiler. Çin ile bu tür bir ilişkinin bu ülkelere kimi ekonomik avantajlar sağlayabileceği hususu bölgenin projeye olan ilgisini arttırmaktaydı.

2009'da Obama yönetiminin işbaşına gelmesinden sonra Türkistan'ın önemi ABD için yeniden arttı ve yeni ABD yönetimi ilişkilerinin bozulduğu Türk cumhuriyetleri ile arasını düzeltme gayreti içine girdi.⁹¹ Ancak bölge ülkelerine yönelik ABD kaynaklı demokratikleşme ve insan hakları eleştirileri azalsa da, Türkistan'ı Afganistan'daki terörle mücadele operasyonları açısından stratejik ve lojistik bir geçiş noktası olarak değerlendiren ABD stratejisinin temelinde Obama döneminde de büyük bir değişiklik gözlenmedi. Nitekim Pakistan ile ilişkileri bozulan ve bu ülkeden Afganistan'a geçişlerde sorun yaşayan ABD aynı yıl içinde Kuzey Dağıtım Ağı (Northern Distribution Network)'ni kurdu.⁹² Daha uzun bir rota olmasına ve yüksek maliyetine

⁸⁶ Ahrari, *a.g.e.*, s. 210-211.

⁸⁷ ABD'nin Türkistan'ı Güney Asya ile Afganistan üzerinden bütünleştirme çabalarını Amerikanlı Türkistan uzmanı Frederick Starr'ın 2005'te ortaya attığı "Büyük Orta Asya Ortaklığı" kavramına kadar geri götürmek mümkündür. Nitekim Amerikalı politika yapıcılar üzerinde etkili olan bu fikrin ABD'nin 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne de yansdığı ve burada Türkistan'ın Güney Asya başlığı altında ele alındığı görülmüştür. Yine ABD Dışişleri Bakanlığı da aynı yıl içinde bölgeye bakan Avrupa ve Avrasya İşleri dairesinin bu görevine son vererek bunun yerine aynı görevi görmek üzere Güney ve Orta Asya İşleri Bürosu'nu görevlendirmiştir. Bkz. Okur, *a.g.e.*, s. 251-252.

⁸⁸ Mankoff, *a.e.*; Mehmetali Kasım, "Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C: 46, 2020, s. 311.

⁸⁹ Cooley, *A Post-American Central Asia*.

⁹⁰ Kasım, *a.g.e.*, s. 310.

⁹¹ Okur, *a.g.e.*, s. 255.

⁹² Cooley, *Great Games*, p. 48.

rağmen Kazakistan ve Özbekistan üzerinden Afganistan'a ulaşan bu koridor sayesinde ABD'nin Afganistan'daki operasyonlarını daha etkin yürütmesi mümkün olabildi. Bu ağ Türk cumhuriyetleri ile ilişkilerin yeniden düzelme yoluna girmesini sağlasa da mevcut otoriter yönetimlerin demokrasi ve insan hakları eleştirilerini püskürtmek için söz konusu ağdan kaynaklı ABD'nin kendilerine olan lojistik bağımlılığını istismar ettikleri ve örneğin Afganistan'a geçen mallardan alınan transit geçiş ücretlerini artırdıkları görüldü.⁹³ Ancak bu ağın esas önemi, Afganistan'ın kıtanın geri kalanı ile bağlantısının sağlanmasının mümkün olabileceğini göstermesi ve bunun son başlıkta ele alınacak olan birkaç yıl sonraki Yeni İpek Yolu vizyonuna temel sağlamasıydı.⁹⁴

2010'ların ortalarına gelindiğinde ise hem bölge hükümetleri hem de kamuoyları ABD politikalarına artık şüpheyle yaklaşmaktaydı. Obama yönetiminin 2014 sonunda Afganistan'dan çekilme kararı, Rusya ile Çin'in bölgeye yönelik ilgisinin arttığı bir dönemde bu şüpheleri daha da artırdı. Son kalan ABD askerleri 2014'te Manas'taki üssü terk ederken Kırgızistan böylece Rusya'nın nüfuzuna terk edilmiş olmaktaydı. Bölgede Amerikan ilke ve değerlerinden ziyade artık Shanghai İşbirliği Örgütü'nün güvenlik odaklı yaklaşımı ve bunun aşırıçılık, terörizm ve ayrılıkçılık ile mücadele söylemi hâkim olmaya başladı.⁹⁵ Dolayısıyla, güvenlik odaklı ABD stratejisi Rusya ve Çin'in çok daha kapsayıcı ve tutarlı görünen projeleri karşısında ekonomik, ticari ve enerji gibi diğer boyutları bakımından pek de somut kazanımlar elde edememiş ve kimi analistlerce "modası geçmiş" olarak nitelenmişti.⁹⁶

2015'te ABD Dışişleri Bakanlığı C5+1 formatında beş Türk cumhuriyeti ile ABD'yi kapsayan ve dışişleri bakanları düzeyindeki diyalogu içeren bir oluşumu ilan etti.⁹⁷ Bölge ekonomilerinin dünyayla bütünleşmesini hedefleyen ancak Afganistan'ı dışlaması nedeniyle eleştirilen⁹⁸ bu oluşuma ilaveten Obama yönetimi bölgede KGAÖ'nün artan etkisine karşı Türk cumhuriyetlerinden askerî uzmanların ve personelin eğitilmesine yönelik bir başka projeyi daha başlattı.⁹⁹

2017'de işbaşına gelen Donald Trump yönetiminde ise ABD, Türkistan'a yönelik Amerikan stratejisini (US Strategy for Central Asia) beş yıl aradan sonra 5 Şubat 2020'de 2019-2025 dönemi için güncelleyerek yayınladı.¹⁰⁰ Bölgede birkaç yıldır IŞİD'in güçlenmesi, cihatçıların bölgeye dönüşü, Kazakis-

⁹³ A.e.

⁹⁴ Mankoff, a.e.

⁹⁵ Cooley, *A Post-American Central Asia*.

⁹⁶ Suyundikov, a.e.

⁹⁷ Kasım, a.g.e., s. 312.

⁹⁸ Frederick S. Starr, "America Inches Toward a Serious Central Asia Strategy", *American Foreign Policy Council*, Defense Dossier, No: 27, 2020, p. 21-22.

⁹⁹ Kanapiyanova, a.g.e., s. 64.

¹⁰⁰ U.S. Department of State, *United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity*, February 20, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/>, 1 Eylül 2021.

tan'daki lider değişimi ve Çin'in artan nüfusu gibi ABD açısından kaygı verici kimi gelişmeler yeni yönetimi stratejisinde bir güncellemeye zorladı.¹⁰¹ Nitekim Trump yönetiminde ABD'nin dikkati, Aralık 2017'de ilan edilen Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de görülebileceği üzere,¹⁰² terörle mücadeleden yeniden büyük güçler arası rekabete kaymıştı ve bu noktada Türkistan'da da Rusya ve Çin ile daha etkin bir şekilde mücadele edilmesi yönünde bir irade mevcuttu.¹⁰³ Bu bağlamda Türkistan, strateji belgesinde adları hiç geçmese de¹⁰⁴ her iki rakip ülkenin çevrenmesi açısından ABD için yeniden önem kazandı. Nitekim Zianghong'a göre, ABD yeni Türkistan stratejisiyle Çin'i hedef aldığını gizleme ihtiyacı bile duymamıştı.¹⁰⁵ Çin ile Rusya'nın kendi projeleri olan Kuşak ve Yol ile Avrasya Ekonomik Birliği'ni birbirine bağlama yönünde 2015'te attıkları adımlar da Washington açısından alarm vericiydi. Bu nedenle iki ülke arasındaki artan işbirliğini ABD kendisine karşı bir manevra olarak yorumlamaktaydı. Bu anlamda, Amerikan düşünce kuruluşlarının yıllardır bir an önce güncellenmesi çağrısını yaptıkları yeni Türkistan stratejisi ABD'nin iki ülkeye karşı bölgedeki nüfusunun azalmadan sürmesini hedefliyordu.¹⁰⁶ Buna ilaveten, Türkistan'da Mart 2018 ve Kasım 2019'da Türk cumhuriyetleri arasında yapılan son iki zirveden çıkan sonuçlar da bölge ülkelerinin artan Rus ve Çin nüfuzundan rahatsız olduklarını ortaya koyduğundan yeni bir Amerikan stratejisine olan ihtiyaç artık kaçınılmaz hale gelmişti.¹⁰⁷ ABD Dışişleri Bakanı Pompeo'nun yeni Amerikan stratejisi açıklanmadan hemen önce bölgeye yaptığı ziyaret de ABD'nin bölgeyi kendi haline bırakmayacağı'nın bir göstergesiydi.

Yeni Türkistan stratejisinde, daha önceki yönetimler gibi Trump yönetimi de Türk cumhuriyetlerinin egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü vurgulamayı ihmal etmedi.¹⁰⁸ ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan büyükelçi Alice Wells'in nitelemesiyle bu aslında bölgeye yönelik Amerikan stratejisinin "kutsal üçlüsü" (holy trinity) idi. Pompeo, Kazakistan ve Özbekistan'ı kapsayan bölgeye yönelik ziyareti sırasında "Orta Asya'daki her bir ulusun bağımsız ve egemen olmasını istiyoruz; bölgedeki başka bir ülkenin himayesinde olmasını veya vasal devlet haline gelmesini değil" sözleriyle ABD'nin bu yaklaşımını

¹⁰¹ Burak Çalışkan, "ABD'nin Yeni Orta Asya Stratejisinin İpuçları", İNSAMER, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 11 Mart 2020, s. 1.

¹⁰² US National Security Strategy, *The White House*, December 2017, (Çevrimiçi) <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, 12 Ekim 2021.

¹⁰³ Mansur Mirovalev, "Is US Losing the New Great Game in Central Asia", *TRT World*, 18 Şubat 2020, (Çevrimiçi) <https://www.trtworld.com/magazine/is-us-losing-the-new-great-game-in-central-asia-33873>, 12 Ekim 2021.

¹⁰⁴ Peter Leonard, "US Strategy for Central Asia: An Old Recipe for a New Situation", *Eurasianet*, 06 Şubat 2020, (Çevrimiçi) <https://eurasianet.org/perspectives-us-strategy-for-central-asia-an-old-recipe-for-a-new-situation>, 21 Eylül 2021.

¹⁰⁵ Zeng Zianghong, "Analysis of the United States' New Central Asia Strategy", *China International Studies*, May/June 2020, p. 80-82.

¹⁰⁶ *A.e.*, p. 82-83.

¹⁰⁷ *A.e.*, p. 84.

¹⁰⁸ Starr, *a.g.e.*, p. 20.

özetledi.¹⁰⁹ Strateji belgesinde geçen, “beş ülkeyle yakın ilişkilerin ve işbirliğinin ABD değerlerini teşvik edeceği ve bölgesel komşuların etkisine karşı bir denge sağlayacağı” şeklindeki ifadeler ise, ABD’nin bölgede çevreleme politikasını andıran bir yaklaşım sergilediğinin işareti olarak yorumlandı.¹¹⁰ Obama döneminde başlatılan C5+1 inisiyatifi de yeni stratejide devam ettirilmekte ve böylece yeni yönetimce sahiplenilmekteydi.¹¹¹ Stratejide öngörülen diğer hedefler ise, Türkistan’daki terör tehdidinin ortadan kaldırılması, Afganistan’ın istikrarının desteklenmesi, Türkistan ile Afganistan arasında bağlantının kurulması, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının teşviki ile Türkistan’ın kalkınması için ABD yatırımlarının teşvik edilmesi idi.¹¹² Pompeo’nun “... ancak ABD’nin bölgedeki yatırımları arttığında gerçek kalkınma ve ekonomik iyileşmenin yaşanacağını ...” sözleri ABD’nin bölgeye ekonomik anlamda ilgisinin artacağını bir göstergesiydi.¹¹³ Bu anlamda ABD geçmiştekenden farklı olarak ekonomik çıkarlarının da güvenlik çıkarları kadar önemli olduğunu kabul etmekteydi.¹¹⁴ Isakov’un vurguladığı üzere:

“Çin’in bölge ülkelerine sağladığı milyonlarca dolarlık kredi ve hibeler, Rusya’nın Avrasya Ekonomik Birliği, Kolektif Güvenlik Anlaşma Örgütü ve her ikisinin Şanghay İşbirliği Örgütü üzerinden bölgede tesis ettiği araçlar, ABD’yi bölgede var olabilmek için yeri geldiğinde kesenin ağzını açması gerektiği kanısına itmiş gibi” idi.¹¹⁵

Nitekim ABD’nin son otuz yılda beş Türk cumhuriyetine yönelik mali yardımlarının 9 milyar doların biraz üzerinde kalması, ama sözgelimi İsrail’e bir kalemde yaptığı yardımların 38 milyar dolar olması gibi istatistikler, ABD’nin bölgeye yeterince kaynak ayıramadığının ve bundan sonra çok daha fazlasını ayırması gerektiğinin bir göstergesiydi.¹¹⁶

Bu gündeme ve hedeflere bakıldığında daha önceki Amerikan yönetimlerinin politikalarıyla devamlılık dikkat çekiciydi.¹¹⁷ Ancak bu kez Afganistan politikasının Türkistan politikasından bağımsız şekilde değil, tam aksine ikisini birbirine bağlayacak şekilde geliştirilmesi önceki dönemlerden önemli bir farklılıktı.¹¹⁸ Bu noktada Afganistan’da çekilme sonrası olası bir istikrarsızlık

¹⁰⁹ Mehmet Ç. Güler, “ABD’nin Orta Asya Stratejisi: Bağımsızlığı Sağlamak mı, Çevreleme Doktrini mi?”, *Anadolu Ajansı*, 14 Şubat 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-nin-orta-asya-stratejisi-bagimsizligi-saglamak-mi-cevreleme-doktrini-mi-/1733938>, 10 Eylül 2021.

¹¹⁰ A.e.

¹¹¹ Zianghong, *a.g.e.*, p. 88.

¹¹² Çalışkan, *a.g.e.*, s. 1-2; Leonard, *a.e.*; Charles Ziegler, “America’s Central Asian Dilemma”, *The National Interest*, 23 May, 2021, (Çevrimiçi) <https://nationalinterest.org/feature/america%E2%80%99s-central-asian-dilemma-185684>, 12 Ekim 2021.

¹¹³ Güler, *a.e.*

¹¹⁴ Starr, *a.e.*

¹¹⁵ Abdrasul Isakov, “ABD’nin Yeniden Yükselen Orta Asya İlgisi”, *ANKASAM*, 14 Mart 2019, (Çevrimiçi) <https://www.ankasam.org/abd-nin-yeniden-yukselen-orta-asya-ilgisi/>, 15 Eylül 2021.

¹¹⁶ Zianghong, *a.g.e.*, p. 99.

¹¹⁷ Leonard, *a.e.*

¹¹⁸ Prathamesh Karle, “Trump’s Central Asia Policy”, *Observer Research Foundation*, 04 August 2020, (Çevrimiçi) <https://www.orfonline.org/expert-speak/trump-central-asia-policy/>, 23 Eylül 2021.

ya da karışıklığın tüm bölgeye yayılmamasında yeni strateji ile Türk cumhuriyetlerine önemli rol düşmekteydi.¹¹⁹ Afganistan daha önce Türkistan ile Güney Asya arasında bir köprü olarak düşünülürken şimdi Trump yönetimi ülkeyi Türkistan'ın bir parçası olarak değerlendirerek Kabil'in bu bölge ile bağlantısını ve iş birliğini güçlendirmeyi hedeflemekteydi.¹²⁰ O zamana kadar Türk cumhuriyetleri terör örgütlerine ev sahipliği yapan Afganistan'ı bir tehdit ve istikrarsızlık kaynağı olarak görmüşler ve bu ülkedeki sorunların kendilerine de sıçramasından büyük endişe duymuşlardı.¹²¹ Dolayısıyla da bu ülke ile kapsamlı bir iş birliği kurma noktasında isteksizlerdi. Ancak Afganistan ile ABD'nin istediği yönde bağlantı kurulmasının önündeki en önemli engel olan Özbek lider Kerimov'un 2016'daki ölümü ve ardından ülkenin yeni Mirziyoyev yönetimi altında iyi komşuluk politikası izlemeye başlaması bu bağlantının kurulması için kapıyı araladı. Nitekim Mirziyoyev'in Mayıs 2018'deki ABD ziyareti yeni Özbek yönetiminin denge politikası çerçevesinde ABD ile ilişkileri yeni bir seviyeye yükseltme niyetini ortaya koymuştu. Yine Özbekistan'ın tutumundaki bu değişiklik ile birlikte daha önce ikili temelde yürütülen kimi enerji projelerinin tamamlanması ve yenilerinin geliştirilmesinin mümkün hale gelmesi de bölgede yeni iş birliği fırsatlarına imkân yaratmaktaydı. Bu doğrultuda ABD Aralık 2018'de Afgan mallarının Türkmenistan yoluyla Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak olan Lapis Lazuli Koridoru projesi ile Türk cumhuriyetleri ile imzaladığı Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşmasına Afganistan'ın katılımını güçlü biçimde desteklerken Tacikistan'da da bir Ortak Sınır Güvenliği Akademisi kurmayı planlamaktaydı.¹²² Sonuç olarak, bölgesel dinamikler ABD'yi bölgeye yönelik stratejisinde güncelleme yapmaya zorlamış ve bunun yarattığı fırsatlar ile imkânlar yeni Amerikan stratejisine de yansımıştı.¹²³

Bir diğer önemli farklılık ise Türkistan ile Güney Asya'nın birbirine bağlanmasına yönelik eski stratejilerdeki hedefin yeni stratejide yer almaması ve bölgenin kendi başına bağımsız bir şekilde değerlendirilmesiydi.¹²⁴ Nitekim 2011'de ilan edilen Yeni İpek Yolu inisiyatifinden de yeni stratejide söz edilmekteydi. Zianghong'a göre, bu farklılıkların gerisinde üç faktör vardı: Birincisi, Rusya, İran ve Çin'in çevrelenmesi açısından Türkistan'ın bir "jeopolitik blok" olarak artan önemi; ikincisi, Çin'e karşı ABD, Hindistan, Avustralya ve Japonya arasında geliştirilen ve QUAD (Quadilateral Security Dialogue-Dörtlülük Güvenlik Diyalogu) kısaltmasıyla ifade edilen oluşuma öncülük ederken Pakistan ile Türkistan'ı birbirine bağlama çabasının ABD'nin Pakistan ile ilişkilerindeki kötüleşmeden dolayı tutarsız olacağı ve üçüncüsü de, o zamana

¹¹⁹ Zianghong, *a.g.e.*, p. 87-88.

¹²⁰ *A.e.*, p. 90.

¹²¹ *A.e.*, p. 104-105.

¹²² *A.e.*, p. 91.

¹²³ Catherine Putz, "A New US Strategy for Central Asia: Continuity under Better Conditions", *The Diplomat*, 06 February 2020, (Çevrimiçi) <https://thediplomat.com/2020/02/a-new-us-strategy-for-central-asia-continuity-under-better-conditions/>, 1 Eylül 2021.

¹²⁴ Mirovalev, *a.e.*

dek bu iki bölgeyi bağlantılı hale getirme yönündeki ABD girişimlerinin pek de ilerleme kaydedememesi ile Türk cumhuriyetlerinin bu konuda gönülsüz olmaları.¹²⁵

3. ABD'nin Afganistan'dan Çekilmesi ve Türkistan'a Etkileri

Obama yönetiminin 2014 sonundan itibaren NATO komutasındaki Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (International Security Assistance Force-ISAF) misyonunu sonlandırarak Afganistan'dan çekilme kararını ilanı ile birlikte Türkistan'ın Afganistan'ın işgali sonrasında kazandığı stratejik önemin azaldığı söylenebilir. Nitekim Afganistan'a geçiş kapısı olarak Türkistan'ın stratejik öneminin ABD gözünde azalacağına dair öngörüler bu bağlamda kimi çalışmalarda yer bulmuştu.¹²⁶ Afganistan'daki operasyonlar için bölge ülkelerine eskisi kadar bağımlı olmayan ABD bölgenin Yeni İpek Yolu (New Silk Road) inisiyatifi adı altında başlattığı projede oynayabileceği role odaklandı. 2011'de Hindistan ziyaretinde Dışişleri Bakanı Clinton tarafından açıklanan¹²⁷ ve Türkistan'ın dış dünya ile bağlarını güçlendirme planı doğrultusunda hazırlanan bu proje ile ABD, bölgeyi alternatif projelerle şekillendirmeye çalışan ve Washington ile ilişkileri sorunlu hale gelen Rusya ve Çin'e cevap vermeye çalıştı. Bu noktada en önemli husus, ABD'nin bölge ülkelerine bölgeden ayrılmayacağı ve onları Rusya ile Çin'in insafına terk etmeyeceği güvencesi vermesiydi. Türkistan coğrafyasında Rus-Çin işbirliği güçlenirken bu projeye ABD Türk cumhuriyetlerinin egemenliğinin ve bağımsızlığının korunmasına daha fazla odaklanan bir politika izlemiş olmaktadır.¹²⁸ Projede Hindistan'a da önemli bir rol verilmekte ve bölge ülkelerinin dış dünya ile bağlantısının Hindistan üzerinden sağlanması hedeflenmekteydi. Yeni İpek Yolu girişimi kapsamında Obama yönetimi Türkistan'dan Hindistan'a uzanan ve Türkmenistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ı bağlayan TAPI boru hattı, CASA-100 elektrik hattı ve Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan, Afganistan ve Pakistan'ı bağlayan enerji şebekesi projelerini ortaya attı ve destekledi.¹²⁹ Ancak kimi analistlerin de tespit ettiği üzere, Obama döneminin sonuna gelindiğinde Yeni İpek Yolu projesinin Afganistan ile Güney Asya bağlantısının sağlanması noktasında başarılı sonuç verdiğini söylemek mümkün değildi.¹³⁰

29 Şubat 2020'de Trump yönetimi ile Taliban arasında Doha'da imzalanan anlaşma uyarınca Biden yönetiminin 31 Ağustos 2021'de Afganistan'daki yaklaşık 20 yıllık askerî varlığını tamamen çekmesi ile ardından Amerikan destekli Afgan hükümetinin düşmesi ve Taliban'ın yeniden ülkenin kontrolü ele geçirmesinin Türkistan'a önemli etkileri oldu. Çekilme ile birlikte Afganis-

¹²⁵ Zianghong, *a.g.e.*, p. 89-90.

¹²⁶ Rumer, Sokolsky and Stronski, *a.g.e.*, p. 1.

¹²⁷ Hillary Rodham Clinton, "Remarks on India and the United States: A Vision for the 21st Century," *U.S. Department of State*, 21 Jul 2011, (Çevrimiçi) <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/07/168840.htm>, 12 Temmuz 2021.

¹²⁸ Mankoff, *a.e.*

¹²⁹ *A.e.*; Okur, *a.g.e.*, s. 252.

¹³⁰ Rumer, Sokolsky and Stronski, *a.g.e.*, p. 5.

tan'da yeni bir iç savaş ihtimali belirirken bunun sonucunda bölge ülkelerine terör tehdidinin sıçraması ve Afgan göçmen akını gerçekleşmesi de beklentiler arasındaydı.¹³¹ Nitekim ABD'nin 2001'de Afganistan'ı işgal ettiği zamanki Türkistan ile 2021'in çok kutuplu dünya düzeninin bir izdüşümünü andıran Türkistan'ı arasında aradan geçen yirmi yılda büyük bir fark gözlenmekteydi. ABD ve Batı'nın bölgedeki güç boşluğundan istifade ederek Türkistan'da askerî varlık gösterme ve bölgeye nizam verme dönemi 2021'e gelindiğinde artık geride kalmış görünmekteydi. Bu açıdan ABD'nin Türkistan'a yönelik politikasında da değişiklik olması beklentisi oluştu. Gerek Rusya gerekse de Çin bölgede ABD ve Batılı ülkelerin liberal ilke ve değerlerinden çok farklı değer ve ilkelere dayalı kendi düzenlerini kurma çabası içine girmişlerdi. Her biri 2010'lu yıllarda bölgede nüfuzunu artırmaya dönük bölgesel işbirliği girişimleri, örgütleri ve kurumlarıyla sahneye çıkmıştı.¹³² Bölge ülkeleri 2000'lerin başında ABD'nin askerî üslerine izin verdikleri dönemde Rusya ve Çin'in Amerikan askerî varlığının devamına olan rahatsızlıklarını da yatıştırmaya çalışırken şimdi ise bu iki ülkenin öncülük ettiği bölgesel girişimlere taraf olmakta ve bu açıdan bölgedeki büyük güçler arası rekabette daha rahat hareket etme imkânı bulabilmekteydiler.¹³³

Cooley'e göre, ekonomik kalkınma, yolsuzlukla mücadele ve kamu sağlığı gibi alanlar askerî olarak bölgeden çekilen ABD'nin bundan sonraki Türkistan politikasının başlıca çıkar alanları olarak Washington'a bölgede hâlâ nüfuzunu hissettirmesinin yollarını açabilecektir. Dolayısıyla, eskiye göre daha az iddialı ve daha odaklanmış bir ABD politikası beklenebilir.¹³⁴ Afganistan müdahalesinin üzerinden 20 yıl geçtikten sonraki manzaraya bakıldığında Türk cumhuriyetlerinin daha demokratik yönetimlere kavuştuklarını söylemek mümkün değildir. Taliban'ın yönetimi ele geçirmesi sonrasında Afganistan'daki istikrarsızlık karşısında Tacik ve Özbek liderlerin sınırları Afgan mültecilere kapatıp orduyu sınır boylarında görevlendirerek daha da otoriter eğilimler sergilemeleri dikkat çekmektedir. ABD'nin çekilmesi Rusya ve Çin tarafından Washington'ın küresel liderliğine inmiş bir darbe olarak görülürken iki ülkenin de Türkistan'daki askerî hareketliliğini artırdığı gözlenmektedir. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ve istikrarlı bir Afgan hükümeti kurmadaki başarısızlığı Amerikan gücünün düşüşe geçtiği tartışmasını alevlendirecek ve büyük güç rekabetine ivme kazandıracaktır. Çin ve Rusya tarihsel olarak Türkistan coğrafyasında rakip güçler olsalar da ABD'yi bölgeden uzak tutmak için yakınlaşmakta ve işbirliği yapmaktadırlar. Rusya Tacik ve Özbek silahlı kuvvetleriyle ortak tatbikatlar yaparken Çin de Tacikistan'da terörle mücadele amaçlı tatbikatlar düzenlemiştir.¹³⁵

¹³¹ Emrah Kaya, "Afganistan Merkezli Tehditlere Karşı Orta Asya'da İşbirliği", ANKASAM, 16 Temmuz 2021, (Çevrimiçi) <https://www.ankasam.org/afganistan-merkezli-tehditlere-karsi-orta-asya-da-isbirligi/>, 12 Eylül 2021.

¹³² Cooley, *A Post-American Central Asia*.

¹³³ A.e.

¹³⁴ A.e.

¹³⁵ A.e.

Bununla birlikte, Afganistan'dan çekilme Türkistan'ın jeostratejik öneminde azalmaya yol açsa dahi ABD'nin bölgeden tümüyle elini çekmesi anlamına gelmemektedir. Gerek çekilme sırasında gerekse de çekilme sonrasında bölgedeki istikrarın korunmasında ABD Türk cumhuriyetlerine ihtiyaç duymaktadır. Nitekim Washington çekilme sonrası Türkistan'da askerî varlık gösterebilmenin yollarını aramaktadır.¹³⁶ Bu çerçevede ABD henüz Afganistan'a komşu ülkelerle resmî bir anlaşma yapmasa da bu konuda ön görüşmelerde bulunmaktadır. Nitekim Nisan 2021'de ABD Dışişleri Bakanı Blinken'in C5+1 ülkelerinin dışişleri bakanları ile görüşmesi de ABD'nin üs arayışları çerçevesinde yorumlara konu olmuştur.¹³⁷ ABD'nin Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi Türk cumhuriyetleri kadar bölge ile bağlarını güçlendirmek isteyen ve Afganistan konusunda ABD ile kimi ortak çıkarları bulunan Hindistan'ı da bu noktada devreye sokmak istemesi dikkat çekicidir.¹³⁸

ABD'nin buradaki arayışı, terör tehditleri karşısında sabit üsler veya kalıcı konuşlanmalardan ziyade gerektiğinde Türkistan'daki mevcut üslere erişim izni verilmesine yöneliktir. Bu arayışın gerisinde ise, ABD'nin Çin'in Kuşak ve Yol projesine engel olma ve Rusya'nın bölgedeki ekonomik bütünleşme çabaları ile güçlenen askerî varlığını sınırlandırma gibi çıkarları yatmaktadır.¹³⁹ Afganistan'a komşu ülkeler ABD'nin yeni terör tehditleri konusundaki tutumuyla mutabık olsalar da Washington'a 2001'deki gibi bir üs imkânı ya da ayrıcalığı tanımakta isteksizdirler. Nitekim Rusya öncülüğündeki KGAÖ'ye taraf olan Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın üs taleplerine olumlu cevap vermesi beklenmemektedir. Nitekim Rusya da bu ülkeleri ABD'ye üs imkânı tanımamaları konusunda uyarılmış ve böyle bir iznin tüm KGAÖ üyesi devletlerin onayını gerektireceğini vurgulamıştır. KGAÖ dışında kalan Özbekistan ile Pakistan da bu tür bir talebe kapıyı kapatmışlardır.¹⁴⁰ Aslında ABD'nin önünde bu noktada iki büyük engel durmaktadır: Afganistan'dan çekilerek müttefik ve ortaklarına güvenilmez bir süper güç imajı vermesi ile Rusya ve Çin'in 2001'deki tutumlarının aksine ABD'nin bölgedeki askerî varlığının sür-

¹³⁶ Mckinnon, *a.e.*

¹³⁷ Deniz Ünver, "ABD'nin Afganistan'dan Çekilişi ve Orta Asya Politikası", *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, 19 Temmuz 2021, (Çevrimiçi) <https://avim.org.tr/Blog/ABD-NIN-AFGANISTAN-DAN-CEKILISI-VE-ORTA-ASYA-POLITIKASI-19-07-2021>, 22 Eylül 2021; Zaki Shaikh, "US Reaches Out to Central Asian States on Afghanistan", *Anadolu Ajansı*, 05 July 2021, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-us-reaches-out-to-central-asian-states-on-afghanistan/2294559>, 12 Eylül 2021; Iskander Akylbayev ve Nurtas Janibekov, "What Does the US Withdrawal from Afghanistan Mean for Central Asia?", *The Diplomat*, 25 May 2021, (Çevrimiçi) <https://thediplomat.com/2021/05/what-does-the-us-withdrawal-from-afghanistan-mean-for-central-asia/>, 18 Ağustos 2021.

¹³⁸ Ziegler, *a.e.*

¹³⁹ *A.e.*

¹⁴⁰ Nishank Motwani, "No Good Options for Central Asia after US Withdrawal from Afghanistan", *East Asia Forum*, 11 August 2021, (Çevrimiçi) <https://www.eastasiaforum.org/2021/08/11/no-good-options-for-central-asia-after-us-withdrawal-from-afghanistan/>; Catherine Putz, "Russia Cautions Central Asia Against Hosting US Forces", *The Diplomat*, 14 Temmuz 2021, (Çevrimiçi) <https://thediplomat.com/2021/07/russia-cautions-central-asia-against-hosting-us-forces/>, 10 Eylül 2021.

mesine karşı çıkacak olmaları.¹⁴¹ Dolayısıyla, bu kez K-2 ya da Manas gibi tam teşekküllü üsler kurulması ya da ABD'nin bunlara erişimine kolayca izin verilmesi gibi durumlar söz konusu olmayacaktır. ABD'nin bu ülkeleri, kendisine yeniden üs izni vermenin onları Rusya ve Çin'in tepkisinin yol açabileceği kayıplardan daha fazla getirisi olacağına ikna etmesi gerekecektir.¹⁴² Burada Türk cumhuriyetlerinin, ABD'ye izin verilmemesi yönünde Rus ve Çin baskısıyla karşılaşmaları kadar, kendi iç politikalarında ABD'ye yönelik kuşku ve şüphelerin üstesinden gelmeleri de bir başka engeldir.¹⁴³ Ayrıca Türk cumhuriyetleri sırf ABD ile ilişkileri uğruna büyük güçler karşısında dengeleri gözeterek tutumlarını terk etmek, dolayısıyla da Rusya ve Çin ile yakın ilişki kurarak bunun sağlayacağı imkânlardan tamamen vazgeçmek istemeyeceklerdir.¹⁴⁴

Sonuç

Şimdiye kadar görev başındaki hiçbir ABD başkanı tarafından ziyaret edilmeyen Türkistan bölgesi Soğuk Savaş yıllarına kadar ABD açısından önemsiz ve marjinal bir dış politika alanıydı. ABD'nin bölgeye yönelik ilgisizliği 1990'ların ortalarına kadar sürmekle birlikte bu tarihlerden itibaren Washington'un Türkistan'a ilgisi giderek arttı. Nihayet 11 Eylül saldırılarını takiben de bölge ABD açısından terörle küresel savaş bağlamında stratejik olarak iyice önemli hale geldi. Böylece ABD'nin 1990'ların ikinci yarısından beri Türkistan'a yönelik artan ilgisinin de 11 Eylül saldırıları sonrası en yüksek düzeyine ulaştığı ve bu olayı takiben bölgenin Afganistan operasyonu açısından hayati önem arz ettiği görülmektedir. Afganistan'ın işgali sürecinde de bölge önemini korumuş ancak ABD'nin bölge ülkeleriyle ilişkileri demokrasi ve insan hakları gündemi ile güvenlik odaklı stratejik çıkarları arasındaki çelişkiler ve ikilemlerden dolayı iniş çıkışlar yaşamıştı. ABD bölge ülkeleri ile güvenlik iş birliğine girse de bu durum bölgenin daha fazla demokratikleşmesini ya da liberalleşmesini beraberinde getirmemişti. ABD'nin bölgeye olan uzaklığı, bölgede ABD ve Batı nüfusunun artmasına karşı Rus-Çin işbirliği ve bölge ülkelerinin ABD'nin arzuladığının aksine otoriter yönetimlere sahip olması gibi hususlar Washington'un Türkistan'da istediği ölçüde etkin bir nüfuz kurmasına engel olmuştu. Bölgenin hidrokarbon zenginliklerini Hint Okyanusu'na ulaştırmak ve bölgenin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini sağlamak gibi hedefleri olan ve bu hedeflere ulaşmada Afganistan'ı merkeze koyan projeler geliştirmek istese de ABD bunlarda şimdiye dek pek başarılı olamadı.

ABD'nin 31 Ağustos 2021'de tamamlanan Afganistan'dan çekilmesi ise bölgenin ABD açısından jeostratejik önemini yitirdiği ya da bölgeye olan ilgisini tümüyle terk ettiği anlamına gelmemektedir. Zira böyle bir durum hem

¹⁴¹ Temur Umarov, "Is There a Place for a U.S. Military Base in Central Asia?", *The Moscow Times*, 07 June 2021, (Çevrimiçi) <https://www.themoscowtimes.com/2021/06/07/is-there-a-place-for-a-us-military-base-in-central-asia-a74127>, 19 Eylül 2021.

¹⁴² A.e.

¹⁴³ Navbahor İmamova, "ABD Orta Asya'da Yeni Güvenlik Ortaklıkları Arayışında", *Amerika'nın Sesi*, 21 Mayıs 2021, (Çevrimiçi) <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-orta-asyada-yeni-guvenlik-ortakliklari-arayisinda/5899650.html>, 12 Eylül 2021.

¹⁴⁴ Zianghong, *a.g.e.*, p. 102.

bölgede radikal İslamcı grupların istikrarı tehdit etmesine hem de Rusya ile Çin'in nüfusunun artmasına neden olabilir. Dolayısıyla ABD'nin diğer güç unsurlarını devreye sokarak Türkistan'daki varlığını "kıyudan dengeleme" (offshore balancing) gibi stratejiler aracılığıyla sürdürceğini söylemek mümkündür. Bu noktada ABD'nin kendisinin bölgeden askerlerini çektiği noktada Kazakistan, Özbekistan ve Hindistan'a güvenebileceği ve bu ülkelerin ABD gözündeki önemlerinin artacağı öngörülebilir.

Kaynaklar

AÇIKALIN, Oğuzhan: "Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Güç Mücadeleleri", Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2009.

AHRARI, Ehsan M.: *Büyük Güçler Hegemona Karşı: Rusya, Çin ve Hindistan'ın Yükselişi*, (Çev. Erhan Baltacı), Avangard Kitap, İstanbul 2017.

AKYLBAYEV, Iskander - JANIBEKOV, Nurtas: "What Does the US Withdrawal from Afghanistan Mean for Central Asia?", *The Diplomat*, 25 May 2021, <https://thediplomat.com/2021/05/what-does-the-us-withdrawal-from-afghanistan-mean-for-central-asia/>.

AMANOV, Şatlık: "ABD'nin Orta Asya Politikası ve Bunun Güncel Anlamı Üzerine Bir Değerlendirme", *Avrasya Etüdleri*, Cilt: 13, Sayı: 31-32, 2007.

BRZEZINSKI, Zbigniew: *Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostategic Imperatives*, New York: Basic Books, 1997.

CLINTON, Hillary Rodham: "Remarks on India and the United States: A Vision for the 21st Century," U.S. Department of State, 21 Jul 2011, <http://www.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/07/168840.htm>.

COOLEY, Alexander: *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*, Oxford University Press, Oxford 2012.

COOLEY, Alexander: "Base Politics", *Foreign Affairs*, Cilt: 84, No: 6, Nov-Dec 2005.

COOLEY, Alexander: "Ordering Eurasia: The Rise and Decline of Liberal Internationalism in the Post-Communist Space", *Security Studies*, Cilt: 28, No: 3, 2019.

COOLEY, Alexander: "A Post-American Central Asia", *Foreign Affairs*, 23 August 2021, <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2021-08-23/post-american-central-asia>.

ÇALIŞKAN, Burak: "ABD'nin Yeni Orta Asya Stratejisinin İpuçları", İNSAMER, İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, 11 Mart 2020.

ERHAN, Çağrı: "ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri", *Uluslararası İlişkiler*, 1(3), 2004.

GÜLER, Mehmet Ç.: "ABD'nin Orta Asya Stratejisi: Bağımsızlığı Sağlamak mı, Çevreleme Doktrini mi?", *Anadolu Ajansı*, 14 Şubat 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/abd-nin-orta-asya-stratejisi-bagimsizligi-saglamak-mi-cevreleme-doktrini-mi-/1733938>.

ISAKOV, Abd Rasul: "ABD'nin Yeniden Yükselen Orta Asya İlğisi", *ANKASAM*, 14 Mart 2019, <https://www.ankasam.org/abdnin-yeniden-yukselen-orta-asya-ilgisi/>.

İMAMOVA, Navbahor: "ABD Orta Asya'da Yeni Güvenlik Ortaklıkları Arayışında", *Amerika'nın Sesi*, 21 Mayıs 2021, <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-orta-asyada-yeni-guvenlik-ortakliklari-arayisinda/5899650.html>.

KANAPIYANOVA, Zhuldyz: "The US and Russian Policy toward Central Asia in the Framework of the Geopolitical Theory", *Eurasian Research Journal*, Vol. 2, No: 2, 2020.

KARLE, Prathamesh: "Trump's Central Asia Policy", *Observer Research Foundation*, 04 August 2020, <https://www.orfonline.org/expert-speak/trump-central-asia-policy/>.

KASIM, Mehmetali: "Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Vol. 46, 2020.

KAYA, Emrah: "Afganistan Merkezli Tehditlere Karşı Orta Asya'da İşbirliği", *ANKASAM*, 16 Temmuz 2021, <https://www.ankasam.org/afganistan-merkezli-tehditlere-karsi-orta-asyada-isbirligi/>.

KAZANTSEV, Andrei - MEDVEDEVA, Svetlana - SFRANCHUK, Ivan: "Between Russia and China: Central Asia in Greater Eurasia", *Journal of Eurasian Studies*, Cilt: 12, No: 1, 2021.

KİREÇCİ, Mehmet Akif: "Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikaları", Ankara, Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi, 2011, https://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/abd_ortaasya_raporu.pdf.

LEONARD, Peter: "US Strategy for Central Asia: An Old Recipe for a New Situation", *Eurasianet*, 06 Şubat 2020, <https://eurasianet.org/perspectives-us-strategy-for-central-asia-an-old-recipe-for-a-new-situation>.

LUONG, Pauline Jones - WEİNTHAL, Erika: "New Friends, New Fears in Central Asia", *Foreign Affairs*, Cilt: 81, No: 2, Mar-Apr 2002.

MANKOFF, Jeffrey: "Searching for a Silk Road: The United States in Central Asia", *Al Jazeera Center for Studies Report*, 30 July 2015, <https://studies.aljazeera.net/en/reports/2015/07/2015730105241426649.html>.

MACKINNON, Amy: "Central Asia Braces for Fallout of U.S. Pullout from Afghanistan", *Foreign Policy*, July 16 2021, <https://foreignpolicy.com/2021/07/16/central-asia-us-afghanistan-withdrawal-impact/>.

MIROVALEV, Mansur: "Is US Losing the New Great Game in Central Asia", *TRT World*, 18 Şubat 2020, <https://www.trtworld.com/magazine/is-us-losing-the-new-great-game-in-central-asia-33873>.

MOTWANI, Nishank: "No Good Options for Central Asia after US Withdrawal from Afghanistan", *East Asia Forum*, 11 August 2021, <https://www.eastasiaforum.org/2021/08/11/no-good-options-for-central-asia-after-us-withdrawal-from-afghanistan/>.

NOGAYEVA, Ainur: "ABD, Rusya ve Çin'in Nüfuz Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar ve Süreçler", *Bilgi*, Sayı: 62, Yaz 2012.

OKUR, Mehmet Akif: "Amerikan Dış Politikası ve Orta Asya: Dünya Düzeni Değişirken İlişkilerin Geleceği Üzerine Düşünceler", *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya*, Ed. Savaş Kafkasyalı, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara-Türkistan 2012.

OLIKER, Olga - SHLAPAK, David A.: "U.S. Interests in Central Asia: Policy Priorities and Military Roles", *RAND Corporation*, 2005, <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG338.html>.

PİRİNÇÇİ, Ferhat: "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Vol. 63, No: 1, 2008.

PUTZ, Catherine: “A New US Strategy for Central Asia: Continuity under Better Conditions”, *The Diplomat*, 06 February 2020, <https://thediplomat.com/2020/02/a-new-us-strategy-for-central-asia-continuity-under-better-conditions/>.

PUTZ, Catherine: “Russia Cautions Central Asia Against Hosting US Forces”, *The Diplomat*, 14 Temmuz 2021, <https://thediplomat.com/2021/07/russia-cautions-central-asia-against-hosting-us-forces/>.

RUMER, Eugene - SOKOLSKY, Richard - STRONSKI, Paul: “U.S. Policy Toward Central Asia 3.0”, Carnegie Endowment for International Peace, Washington D.C., 2016.

SHAIKH, Zaki: “US Reaches Out to Central Asian States on Afghanistan”, *Anadolu Ajansı*, 05 July 2021, <https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-us-reaches-out-to-central-asian-states-on-afghanistan/2294559>.

STARR, Frederick, S.: “America Inches Toward a Serious Central Asia Strategy”, *American Foreign Policy Council*, Defense Dossier, Issue 27, 2020.

SUYUNDIKOV, Suinbay: “ABD'nin Orta Asya Politikaları”, *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 02 Temmuz 2020, <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/abd-nin-orta-asya-politikalari?tmpl=component&print=1>.

TSERETELI, Mamuka: “The Evolution of Central Asian Energy”, *American Foreign Policy Council*, Defense Dossier, Issue 27, 2020.

UMAROV, Temur: “Is There a Place for a U.S. Military Base in Central Asia?”, *The Moscow Times*, 07 June 2021, <https://www.themoscowtimes.com/2021/06/07/is-there-a-place-for-a-us-military-base-in-central-asia-a74127>.

U.S. Department of State, *United States Strategy for Central Asia 2019-2025: Advancing Sovereignty and Economic Prosperity*, February 20, 2020, <https://www.state.gov/united-states-strategy-for-central-asia-2019-2025-advancing-sovereignty-and-economic-prosperity/>.

U.S. National Security Strategy, The White House, December 2017, <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>.

UZGEL, İlhan: “ABD ve NATO'yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Ed. Baskın Oran, Cilt: II, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

ÜNVER, Deniz: “ABD'nin Afganistan'dan Çekilişi ve Orta Asya Politikası”, *Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)*, 19 Temmuz 2021, <https://avim.org.tr/Blog/ABD-NIN-AFGANISTAN-DAN-CEKILISI-VE-ORTA-ASYA-POLITIKASI-19-07-2021>.

WISHNICK, Elizabeth: *Growing U.S. Security Interests in Central Asia*, U.S. Army War College, Strategic Studies Institute, 2002.

ZIANGHONG, Zeng: “Analysis of the United States' New Central Asia Strategy”, *China International Studies*, May-June 2020.

ZIEGLER, Charles: “America's Central Asian Dilemma”, *The National Interest*, 23 May 2021, <https://nationalinterest.org/feature/america%E2%80%99s-central-asian-dilemma-185684>.

Extended Abstract

Turkestan Policy Of The United States From The End Of The Cold War To The Present

In this study, the post-Cold War policies of the USA towards Turkestan, especially the strategies it pursued after the September 11 attacks, and the recent withdrawal process of the US from Afghanistan in August 2021 are analyzed. In the first sub-title of the study, the US approach to the region in the post-Cold War period has been emphasized and the increase in the US interest in the region in the second half of the decade has been discussed. In the second sub-title, the US policies in Turkestan after the September 11 attacks and the US occupation of Afghanistan with implications on the Turkic republics in the region have been evaluated in detail, considering the relations of these countries with Russia and China. Under this title, the policies developed by the USA for the region under the Obama administration and the new Turkistan strategy of the Trump administration also have been examined. In the last sub-title, the study is concluded by analyzing the effects of the US withdrawal from Afghanistan on its relations with the Turkic republics.

In the absence of the USSR, Turkestan appeared as an area of geopolitical attraction where the US could increase its influence rather than a marginally important region where it had no vital interests in its foreign policy during the Cold War. It can be argued that the US did not have a “consistent” and “holistic” policy towards the region prior to 1990s. However, the region was increasingly important for the United States after the Cold War due to its rich natural resources and its geographical proximity and neighborhood to regional US rivals such as Iran, Russia and China.

The economic-based American policy pursued by the Clinton administration for the Turkestan region was largely continued by the Bush administration until the September 11 terror attacks. After that, the Turkestan region was suddenly of great importance for Washington’s global war against terrorism. The region has become a “strategic front line” for the Afghanistan intervention conducted under the name of Operation Enduring Freedom. Thus, Washington’s center of gravity in Central Asia policy shifted from the economic-political dimension to the security-military dimension. As a matter of fact, following the September 11 attacks, the USA sought to acquire military bases in the region in order to attack Afghanistan. Uzbekistan and Kyrgyzstan allowed the US to use Khanabad and Manas airbases respectively while Kazakhstan, Turkmenistan and Tajikistan supported the Afghanistan operation by sharing intelligence with and opening their airspaces to the US.

After the Afghanistan operation, the US engagement in Turkestan seemed to be going well. However, despite the increasing military presence and influence of the Bush administration in the region, it faced with the contradictions caused by the security cooperation with the countries of the region. At this point, the USA’s discourse on democracy, human rights and good governance and the support given to the governments of these countries that are far from these values in their fight against Islamist radicalism posed an essential dilemma for the US. Therefore, following the color revolutions that threatened the Kerimov’s rule in Uzbekistan in 2005, Tashkent government decided to close the US bases while suspecting of the US hand in revolutions. Meanwhile, Kyrgyzstan was also suspicious of the USA’s involvement in democratization attempts in the country. However, after the revolution in 2005 that resulted in the dismissal of Askar Akayev, the new administration under President Kurmanbek Bakiyev was also oppressive and corrupt.

The Bakiyev administration also used the Manas base as a leverage to gain support from the United States, forcing Washington to show its continued support for his administration. Almazbek Atambayev's administration, which came to power after Bakiyev by winning the April 2010 elections and was close to Russia, ended the operation of the American base in the country in June 2014, thus closing the last remaining US base in Turkestan. In both cases, Russia and China played a key role in pressuring Uzbek and Kyrgyz leadership to close down the US bases. Therefore, the US military engagement with two countries ended although the authoritarian leaderships in those countries remained intact.

Both Obama and Trump administrations sought to upgrade their strategies on Turkestan. The Obama administration introduced the New Silk Road initiative in 2011 and led some ambitious projects such as TAPI and CASA 100 in an attempt to link Afghanistan with South Asia. At the end of the Obama era, nevertheless, it was not possible to say that the New Silk Road project had a successful outcome in establishing this connection. Under the Trump administration, which came to power in 2017, the US updated the American strategy for Turkestan (US Strategy for Central Asia) for the 2019-2025 period on February 5, 2020. Some worrisome developments for the United States, such as the strengthening of ISIS in the region for several years, the return of jihadists, the change of leadership in Kazakhstan and the growing influence of China, forced the new administration to renew its strategy. As a matter of fact, the attention of new US administration has shifted from the global fight against terrorism to the competition between the great powers, as can already be seen in the National Security Strategy announced in December 2017.

The US withdrawal from Afghanistan, which was decided by the late February 2020 deal between the Trump administration and Taleban and eventually completed on August 31, 2021, does not mean that the region has lost its geostrategic importance for the USA or that it has fully abandoned its interest in the region. Because such a situation may both encourage radical Islamist groups to destabilize the region and increase the influence of Russia and China. Washington seeks to maintain its military presence in the region by convincing Turkic republics to allow it to use airbases again as was the case with the Afghanistan operation. However, already under pressure by Russia and China on denying new base rights to the US, these countries do not seem so willing to meet US demands this time. Therefore, it is possible to say that the USA will maintain its presence in Turkestan through strategies such as *"offshore balancing."* At this point, it can be predicted that the US strategy can rely on Kazakhstan, Uzbekistan and India as the importance of these countries in the eyes of the US will possibly arise.